Prof. dr. A. BAZALA

ZNAČENJE MISTIKE U ŽIVOTU LJUDSKOM

Uvodna riječ za XI. Međunarodni kongres za povijest medicine, dne 2. rujna 1938. o temi: Magija i mistika u povijesti medicine.

POSEBNI OTIS.

ALMA MATER CROATICA

GLASNIK DRUŠTVA ZA STROSSMAYEROVO SVEUČILIŠTE

God. II. Zagreb, rujan 1938. Broj 1

Prof. dr. A. Bazala: ZNAČENJE MISTIKE U ŽIVOTU LJUDSKOM

Uvodna riječ za XI. Međunarodni kongres za povijest medicine, dne 2. rujna 1938. o temi: Magija i mistika u povijesti medicine.

Mnogo poštovane gospođe i gospodo!

S Vašim dopuštenjem htio bih za uvod u rasprave XI. Kongresa za povijest medicine pred Vas iznijeti nekoliko misli o značenju mistike u ljudskom životu. — Opravdanje za to moglo bi se možda naći u sličnosti smjera, u kojem se historija kreće prema izvoru i prirodnom stanju, a jednako i mistika pokazuje neki odnos k praosnovu bitka i skrovitom izvoru duševnoga života, — odnos, koji O. Spann naziva povratnom povezanošću čovjeka sa dušom prirode. U prosvijetljenom, napredном krugu susreću se obadvije često s jednakim omalovaženjem, historija kao zastarjeli inventar prošlih vremena, mistika kao prevladana tendencija duha, koja usput sadrži različite vrlo problematične predodžbe. Općenito se naime pod pojmom mistike razumijeva ponajprije u subjektivnom pogledu osvijetljenje duše, koje se ne postizava na prirodnom putu i običnim sredstvima razuma, objektivno pak skup uviđaja u skrovite nadosjetne stvari, onda, nauka, koja nije svim ljudima pristupna i koju »upućeni« drže tajnom, napokon vjerovanje u izvanredne sposobnosti djelovanja na prirodu i na ljude. Prema dalekosežnom opsegu svojem mistika se proteže od uznesena stanja neposredna priključenja bogu i produbljena uviđaja u bivstvo stvari, na vjersku objavu, vidjelačku i proročku nadarenost, preko umjetničke inspiracije i intuitivna, nezorna dokučivanja sve do zanešenjaštva i zaslijepljenosti. Ona se krije u vjerovanju u čudesa i magičke sile, u gatanje i čaranje, krije se u simboličkim oblicima izražaja i djelovanja, u praznovjernim običajima, naposljetku i u zavodljivoj i prevarljivoj »crnoj umjeći«. Ona zahvaća u sve strane ljudske djelatnosti — u vjersko iživljavanje i držanje, umjetničko gledanje i stvaranje, u misaono promatranje događanja u svijetu i na njem osnovanu predodžbu o mogućnosti savladati prirodne sile, odrediti sudbinu ljudi, utjecati na njihovo htijenje i djelovanje kao i na njihovo stanje i međusobne odnose.

Mi ćemo međutim taj široki krug nešto uže povući i po strani ostaviti kako tako priznati odnos mistike prema religiji i umjetnosti, te se ograničiti na spornu, ako ne naprosto odmetljivu ulogu njezinu u obrazovanju spoznajne funkcije i u znalačkom držanju prema zazbiljnosti, a i pri tom bi u glavnome došla u obzir spoznajnopsihologijska i spoznajnoteorij-

ska razmatranja, dok bi dalekosežnija filozofijska izvođenja bila po mogućnosti potisnuta i samo prigodice naznačena.

*

U Augustina i kasnije često u sredovječnoj mistici naći će se slikovita predodžba o trojakom oku ljudskom: oku osjetnosti, razumne duše i uviđavna duha. Obrazovanje znanja provodi se u tri stupnja: ponajprije u zamjećivanju obuzetu (impresioniranu) osjetnim utiskom, koje se iscrpljuje u subjektivnim predodžbama, onda na stupnju razumskoga prikazivanja osjetno datoga u misli i u riječi, što se u vrlo karakterističnom izrazu grčkom zajedno označuju kao »logos«. Prema poznatoj skolastičkoj formuli: concipere, determinare, distinguere, suum cuique locum distribuere sastoji se spoznajna radnja na tom drugom stupnju u tom, da se heterogeno slučeno (»confuse«) pružena iskustvena građa u analitičko-sintetičkom postupku mišljenja rastavljanjem (»diaktrički«) rasvijetli, pojmovno sabere, omeđi i odredi i slaganjem (»silogistički«), pomoću sudova i zaključaka u utvrđene veze spravi, po smislu i značenju svrsta i po odnosima sredi. Rezultat toga rada (»logifikacije«) je iznutrašnje objašnjenje (»declaratio«) osjetno datoga, no ujedno je i neko ispoljavanje i očitovanje, jer u jednu ruku nastaje po njem ekspozicija misaonih slika u prostoru refleksije, što tu objektivno utvrđene stoje kao predmeti pred duhovnim okom, u drugu ruku prelazi u govorni izražaj sama po sebi »nijemo rođena« osjetnoga utiska. Za stupanj više uzdiže se duhovni pogled u mističkom vraćanju u se. Psihologijsko stanje mistike je ekstaza, povučenost, — u jednom pismu Korinćanima, apostol Pavao govori o čovjeku, koji je »ugrabljen« u treće nebo — ili zanos, koji je ujedno odmicanje (amotio) od logičkoga vidnoga polja, u povodu kojega nastaje drukčije gledanje i uznanje. Za razliku od obilazna (»diskurzivna«) mišljenja i utvrđivanja pozicija u objektivacionom prostoru refleksije, gdje su smisleni likovi, tako reći, na javni uvid izloženi i općeno pristupni, ali se i usprkos logičke discipline njihova značenja razilaze, sukobljuju i oružjem razuma, razlozima i dokazima brane i pobijaju, vlada u sferi mistike spokojnost, koja se u religijskom pogledu označuje kao blaženo smirenje, upravo umiranje u Bogu i suprotstavlja se nikad nestišanomu (nezadovoljenom) nagonu životnom i mijeni bježnih pričina zemaljskih. Inače se ono drži za stanje ispunjenosti duhom (»oduševljenja«) i neposredna uživanja smislenih značenja. Nasuprot držanju objektiviranih misaonih slika pred očima i upravljanju pogleda od sebe na njih, što se zove gledanje otvorenim očima, mistika je gledanje u sebi, zatvorenim očima, tako reći sljepoća (miopija) za logički izloženu predmetnost. Intimnošću uviđaja podsjeća na obuzetost, kojom se nameće osjetni utisak, ali znalački nalaz nije tako slučajan, nepostojan, subjektivno proizvoljan, već je po vrijednosti duhovnoj srodan misaonom sadržaju, a razlikuje se od njega tim, što nije razumskim operacijama, vještački (»arte logica) proizveden — nije u pojmove uhvaćen, sudovima i zaključcima posredovan, za shvaćanje udešen, izložen i u govorne izražaje stavljen. Mističko spoznavanje je gledanje bez shvaćanja (»visio sine comprehensione«), razumijevanje bez riječi. Za religijski doživljaj ove vrsti kaže brahmanska mudrost: atman je šutnja. Mistički je uviđaj alogičan, to ne znači besmislen, već da nije intelektualno sračunan (»ratio« je račun), složen i postavljen. Po Ulrici-u sastoji se mistika u tom, da smo sebi svijesni, te moramo neki smisao prihvatiti, ali je uzaludan svaki pokušaj, da ga pojmovno uhvatimo i u misli provedemo. Slično drži i Schelling, da nitko nije mistik po tom, što tvrdi, nego po tom, kako tvrdi. Mistička se naime znalost ne osniva na logičkim pozicijama i utvrdama, nego na koncentra-

ciji psihičke aktivnosti, na unutrašnjem sažimanju iskustvene i razumske tečevine, ne nastaje doduše bez prethodna bogata doživljavanja i brižna razmišljanja, ali je zapravo plod potrebe za ujedinjenjem, samom aktivnošću svijesti neposredno izazvan. Psihologijski se to držanje različito označuje — kao intuicija, neposredno dokučivanje nekoga smisla, veze ili oblika, kao instinktivno ili osjećajno proziranje stvarne sadržine odnosno takovo određivanje nekoga smislenoga pravca, kao poniranje u bivstvo stvari, kao intimno priključenje na njihov način postojanja i unutrašnje oponašanje njihova djelovanja, kao doživljajno izjednačenje sa zazbiljnošću, saglašavanje s njom i saučestvovanje — mistici to zovu »višim iskustvom«.

Moderna se prosvijetljenost tomu »patetičkom« (u isprvičnom značenju riječi), po intelektualističkom mjerenju upravo bolećivu držanju u velikoj mjeri otuđila i prema tome mističko zrenje naprosto iz kruga spoznajnoga nastojanja istisnula, postavivši zahtjev, da se dohvaćanje stvarnosti ima svesti na racionalne oblike i izraze. Problematika spoznajnoga postupka ograničila se na odnos razumnosti i osjetnosti. Za »mističko zanešenjaštvo«, prema poznatoj K a n t o v o j izjavi, nije preostao nikakav interes. Pa ipak je upravo K a n t, koji je u sporu empirizma i racionalizma zastupao bivstvenu nužnost i općenost razumskih rasporeda (kategorija), morao priznati njihovu nedostatnost ne samo, kad je područje primjene njihove idealistički zaokružio, nego ih i svodio na jedinstvo svijesti kao neminovnu pretpostavku misaone sinteze, bez koje ne bi bilo nikakove spoznaje, k tomu je i njezin izvor stavio u »slijepu« funkciju duše, koja se dodiruje sa stvaralačkom maštom i razvija do razumske ustavnosti, a u idejama kao regulatornim principima ili metodičkim smjernicama misaona radnja dolazi čak i u vezu sa moralnom svijesti. Racionalizam u svojem najvišem usponu pružio je dokaz, da se i kraj uvjerenja, da su modeli misaona obrađivanja »apriori« dati, u bivstvu razuma osnovani, teorijski posao ne da potpuno obaviti bez priziva na faktore, koji ne stoje do logičke dispozicije. K a n t u stoga i nije umaklo, da bi se možda osjetnost i razumnost imale svesti na zajednički korijen. Preko ustupaka njegovih racionalizam nije ni kasnije mogao preći. S druge je strane empirizam slično došao do kritične točke, najprije u H u m e a, koji je logičku zakonitost mišljenja sveo na učin psihologijske kauzalnosti, onda u pozitivizmu, koji je ulogu razuma ograničio na poslušno, metodičko i sistematsko registriranje iskustva i pomalo svrhu mišljenja heteronomijski pomjerio — u biologijsku korist, štedljivu prikladnost, pragmatičku uporabivost i napokon doveo do razrešenja teorijskoga duha u konvencionalizmu i fikcionalizmu. Provodila se logifikacija odozdo pomoću aposteriori naučenih ili odozgo pomoću apriori nametnutih oblika, ni na koji način ona ne izmiče posljetku, da se spoznajna radnja ne da bez ostatka svesti na intelektualne potencije i operacije. To je dalo nova poticaja nastojanjima, da se teorijska funkcija proširi uvođenjem faktora, koji sarađuju pri stvaranju smislenih značenja, ali ne postupaju po pravilima logičkoga sračunavanja iskustvenih podataka. Kako je poznato, zbilo se to na različit način pod imenom iracionalizma, intuicionizma, voluntarizma, ne bez prigovora sa strane racionalizma odozdo i odozgo, koji u svakom pokušaju, da se izađe iz relacije »osjećanje — mišljenje« i spoznajna mogućnost preko nje protegne u unutrašnje pronicanje i kondenziranje, vidi povratak k mitu i ponovno oživljavanje ozloglašene mistike.

Čini se međutim, da se otpor protiv proširenja teorijske funkcije, u koliko ne potječe iz preuzetnosti i samopouzdanja razuma u se, osniva na velikom nesporazumu. Ponajprije se — odvajajući od sta-

rije mistike — određivanje svijesti izvan empiričko-racionalna odnosa nipošto ne postavlja kao viši stupanj uznanja; poučeni naime sporom empirizma i racionalizma, da osjetnost kao prirodno vrelo sadržaja i razum kao faktor oblikovanja po principima umjeće mišljenja smatramo ravnopravnima, ne možemo na ino, nego da i uviđanje, koje pada u sferu logički ne posredovana dohvatanja, smatramo za duhovno držanje prirodno priključeno na ravninu razumskoga gledanja. I ako je učešće njegovo u obrazovanju znanja izvan misaone formacije i izvan riječi, nije ono i iznad razuma. U njem stoga i nema ništa čudesno, iako je često udivljenja vrijedno, nema ništa magično u starijem smislu, ma kako neobično i izvanredno bilo, ako se za pravilo postavi logička odmjerenost. Ono je u prirodi duha osnovan prelaz od razložena misaona prikazivanja, što markira određene pozicije, drži ih rastavljeno (to se zove »discernere«) i od njih slaže smislene slike — prelaz u jedno stanje, koje se u latinskom jeziku označuje riječima »considerare«, »contemplari«, a u grčkom se kao »synoran«, t. j. obuhvaćanje jednim vidom (s-viđanje) suprotstavlja izrazu »diatheastai«, t. j. razgledanju, razvidanju, označujući tim ujedno neki akt, u kojem se subjekt sliva sa svojim svijesnim imanjem u izvjesno »saznanje« (conscientia), te u njem bez rasčlanjivanja i bez ispoljavanja dokučuje smisao. Nije to oklizivanje ili zastranjivanje spoznajne radnje nego duhu svojstven način smislena obrazovanja, koji se nužno priključuje na gomilanje iskustvene građe i razrađivanje njezino u misaonom postupku, i to teorijskoga, ne zar estetskoga ili osjećajnoga značenja. Spoznajni proces u potpunosti kreće se u balansu između osjetne impresije, logičke ekspozicije i usvijesne vizije. I koliko je potrebno skupljati iskustva i od njihovih sadržajnih podataka izrađivati shvatljive, za duhovni saobraćaj podesne predmete mišljenja, ne manje važno je povremeno se zadubiti i u usrdnoj koncentraciji, gotovo reći, vidjelački ili sanjalački nazirati smisao, nasuprot rasijanosti u bujnom iskrsavanju predodžbenih slika i rasprostiranju svijesti u raščlanjenim i zakaričenim misaonim nizovima zanijeti se i u mističkoj integraciji proživljavati zajedno skupljen duh iskustvena i misaona napora. Mistika je polarna opreka prema zornom opažanju i predmetnom izlaganju razumskom, te spada zajedno s njima k razvijanju teorijskoga držanja.

Dinamički, prema potrebi, interesu, nagnuću teorijski se duh jače ili više priklanja ovomu ili onom polu, u povodu toga mogu se ustaliti i habituelne strukture: empirički, racionalni ili kontemplativni tip kao protežirani pravci gledanja i dominantne dispozicije uznavanja. No očito se takovim pomjeranjem u bivstvu položeno jedinstvo funkcije razbija. Potpuno razvijanje spoznajne moći je neprestano poravnavanje predodžbi, misli i vizija. Historijski ukazuje se kao izmjenična tendencija k priključenju na iskustvo ili k misaonom obrađivanju odnosno »dijalektičkom« izlaganju ili ka kontemplativnom pronicanju i sažimanju iskušena i mišljena: iza empirizma jače se javlja racionalizam, na skolastiku odgovara mistika. Prosvjetiteljski je pokret u zaziranju od svega »nadprirodnoga«, »nadosjetnoga« i »nadrazumskoga« kontemplativni način uznavanja zanemario i izbacio ga iz područja »naučna« držanja i izgrađivanja, prekinuvši spoznajni proces kod razumske obrade — kako u naturalističkom zaokretu prema osjetnosti, u racionalizmu odozdo, koji se zadovoljava s poslušnom logičkom redakcijom po nalogu iskustva, tako i u samosvijesnom razumskom poletu, racionalizmu odozgo, koji s vlastitim modelima pristupa k pruženoj građi. U jednom i u drugom slučaju spoznajni se kapacitet i znalački odnos prema zazbiljnosti stavlja u razumsku radnju i završava se u njoj. Pa ipak je nemoguće čovjeka ni u teorijskom stavu pretvoriti u mi-

sleći mozak ili u računski stroj, koji logički, makar i na osnovi osjetnih podataka, sračunava sadržaj svijeta; nemoguće je zadatak spoznaje riješiti u relaciji: iskustvo — mišljenje bez oslona na daljnju instanciju, nerazgovorno mističkoj usebnosti svojstveno držanje duha, koje se nameće u živo osjećanoj nevolji duše pod pritiskom nakupljenih iskustava i misaonih pozicija i nizova — ne da preko njih umakne u tajnovite sfere, već da ih pronikne i sažme, da diskretni složaj prostorno-vremenski odnošenih predodžbi i logički sređenih značenja ujedini u konkretno-živoj svjestitosti. Mistika je neminovni suplement našega predočivanja i mišljenja, spoznavanja i znanja.

Mistika u tom određenju na tri mjesta zahvata u razvijanje teorijskoga duha. Ona se priključuje ponajprije na iskustveno poučenje, kad se radi o tom, da se integrira utisak svijeta i života, koji je u raznovrsnosti opažanja razbijen, ma da su ona po zakonu osjetnosti već donekle sređena, ali su često i na površini držana, na mjeru običaja i prosječnosti svedena, pa ih mističko obuhvatanje udubljava i lično oživljava. Mistički momenti nadalje uvode pojmovno oblikovanje i razvijanje misaonih redova. Nitko neznatniji no veliki racionalista Platon upozorio je već na to, da sabiranju mnoštva pojedinosti pod jednim vidom — a to je »ideja« — prethodi neko uzbuđenje ili oduhovljenje, koje se očituje u izvjesnoj potenciranoj radinosti svijesti, u nekom zanosu, a izlazi na neku odluku, zauzimanje stava, udaranje pravca — na izvjesnu predvidljivo nastavljenu tendenciju (»prospekt«) ili predložen put i cilj duševna kretanja (projekt«), da ne kažemo, dolazi kao »prologos«, koji nije premišljanjem o stvari složen, već je iz živa učešća u njoj proizašao, te sadrži smisleno-svrhovita uputstva za logičko formiranje i izvođenje. U tom eto mističnom raspoloženju ukazuju se ideje i dohvaćaju mitskim zaletom, po Platonu, u »pomami za Muzama«: tu se one nadaju kao iznašašće (invencija), kao domišljaj, javljaju se naglo, ne posredstvom logičkih faktora, ali ne naprosto nepripravljene, već rođene iz zabrinute, pritješnjene duše, skupljenom snagom svijesti, iznesene kao željno očekivani pogled, koji donosi oslobođenje od pritiska doživljajnih masa i refleksivnih produkata i pokazuje izlazak iz vreve i zabune. Povremeno se javlja potreba, da čovjek iživljavanje u zorno predočenim slikama i predmetno izloženim misaonim skicama u se povuče — da smisao predodžbene i misaone radnje, kazat ćemo, sa sobom riješi, jer se ne bi pravo moglo reći, da ga u sebi raspravi. A kad je duh sa sobom, kad sadržajna određenja težnje k svijesti u se prima, kao da ih s ljubavlju prigrljava, onda se s njima zajedno zanosi u neposredno zrenje, koje je i trijezni Sokrat u Platonovu »Simpoziju« uvažio kao osnovni momenat spoznavanja i znanja.

Iz mističke povučenosti i sabranosti proizlazeći »eros« je vječito živi nagon na ujedinjavanje empiričkih značenja, nesustao podstrek duhovna zanimanja, neumorni pokretač istraživanja, predvidljivi indikator svrhovita misaona kretanja. Lakoća, kojom se obične, na dohvat blize misli nadaju kao same po sebi razumljive, iz iskustvene građe u logičkoj retorti iscijeđene, navodi na pomisao, da se mišljenje uopće iz sebe pokreće, gotovo automatski u osjetnost zahvata i iz nje logička određenja izvodi. No ta iluzija blizine otpada, ako se pomisli, da su svi znatni, ne možda samo veliki pogledi zapravo kao »mythos« rođeni iz mističke sabranosti, da su oni u punom smislu riječi propozicije smislena oblikovanja odnošenja i vezanja, »hipoteze« za izgradnju misaonih objekata, smišljene ne zar razmišljene direktive, koje se razumskoj industriji predaju na logičko izrađivanje — logifikaciju i verifikaciju. Pri tom treba imati na umu, da se sve to prednjačenje razumskom radu, donekle naznačeno u stoičkom pojmu »prolepse« (što se u Cicerona naziva

»occulta scientia«, u Seneke »praenotio«), drži u stvarnom odnosu s predmetom spoznavanja, da je dakle teorijski namijenjeno, iako nije kroz logičku radionicu prošlo. Kao od užasa pred prazninom (»horror vacui«) racionalistički sapeto držanje bježi od alogičke t. j. logički neispunjene pozadine misaona stvaranja, u nastojanju, da spoznavanje isključivo pridrži razumskoj kompetenciji, pa ipak mu ne polazi za rukom, da posve ukloni mistički momenat kao sastavni dio teorijskoga duha. Mistična je intonacija i intervencija zajedno s mitskim zaletom, čini se, neminovno nužna, ne će li mišljenje da bude samo nastavak i spletanje asocijativnoga mehanizma. Moderna psihologija se doduše trudi, da je teorijom konstelacije i kompleksije zamijeni, uvođenjem oblikovnih kvaliteta i cjelinskih struktura obiđe, ali — ako se pravo uzme — ona proviruje iz njih baš tako kao i iz pojma aperceptivnoga jedinstva, položaja svijesti, determinativne tendencije, iz predodžbe o smjeru ili cilju i drugih sličnih određenja, kojima se nastoji protumačiti proces mišljenja. Ona stoji iza intelektualistički zanesena pojma »intencije«, krije se u skolastičkoj »species«, u zbirnoj snazi svijesti kao osnovu logičke funkcije, u pojmu stvaralačke sinteze, pa i u eidetičkoj metodi Husserlovoj, koja se sastoji u redukciji svijesti i prodiranju do »polja fenomenologije«, gdje se bivstvo stvari gleda. Ona dolazi do izražaja u »intelektualnoj viziji« (kod N. Cusana), u »intelektualnom zoru« Schellingovu, po Kantu za nas problematičnom, na samotvornosti osnovanom, u »zornoj sposobnosti suđenja« po Goetheu, u intuitivnoj spoznaji po Bergsonu i dr.

Mistika u naznačenom smislu hvata se još i kraja logičkih formacija. U njezinu načinu odminjaju kako djelomično zaokružene misaone jedinice i manji ili veći skupovi znanja tako i filozofijski nazor kao totalna sinteza spoznanja, a po potrebi i težnji, da se prevlada rasprostranjeno gledanje (»explanatio«) intelektualne funkcije. Više je naime no samo poredba, kad se kaže, da logičko promatranje i prikazivanje ide na dugo i na široko, jer se razumski razrađeno znanje daje u razmještenim (diskretnim) pozicijama, pojmovno omeđenima, koje su u sebi izrazito, često upravo suptilno izvedene, po strani razlozima i dokazima poduprte, a po slijedu jedna do druge nastavljene, izvodima i zaključcima međusobno povezane i zakaričene tako, da te čine u širinu i u duljinu rasprostrt splet značenja s nužno produbljenim temeljima. Taj se splet može i na glavne točke (bitne momente) reducirati, ali uvijek ostaje mrežasto građena cjelina. Povremeno se međutim javlja potreba ili težnja, da se u nizu misaonih akata raščlanjen i vještački sastavljen smisao jedinstveno zamotri — da se povrh razumske analize i sinteze kao u luku provede integracija značenja, koja — za razliku od logičke kompozicije i na njoj osnovane bilance razumskoga preduzeća u racionalnim izrazima — izlazi na iracionalni zbroj. No kako su u ovom s »razumijevanjem« (taj izraz upotrebljava se za oznaku nezornoga momenta mišljenja) usvojeni rezultati logičkih operacija, to on sadrži spoznajni kvalitet, dok mu naročito značenje dopada po tom, što uspostavlja isprvičnu doživljajnu cjelinu, od koje je proces mišljenja pošao, i to u duhovno povišenom načinu, koji je posljedak toga, da je ona kroz logičke katalizatore provedena. U skupnomu znanju, koje tako nastaje kontemplativnim sažimanjem, dolazi do izražaja organička povezanost spoznajnih momenata, a izmiče li po čem ili kada, to ono daje poticaja, da se logičke dispozicije kontroli podvrgnu, promijene, i, ako je potrebno, nove veze potraže. Važnost se toga sažimanja konačno očituje u tom, da prevladava otuđenje, koje logička ekspozicija donosi sa sobom, budući da iz konkretno-žive struje svijesti izvlači sadržajna određenja, koja provode apstraktan bitak — ne bez veze sa su-

bjektom, jer pripadaju njemu, nalaze se u njegovu vidokrugu, ali postoje o vlastitoj snazi, nezavisno od njega kao začarani, pojmovno fiksirani dusi, prozirni kao beskrvne sheme, u racionalnoj projekciji manje ili više odaljene od živopisne zazbiljnosti zorne i »par distance« u bezbojnom svijetlu držane. Mistička koncentracija, međutim, ispoljen pogled (gledanje prema vani) povlači unutra i odmetnute razumske likove približuje rođenom tlu, prigrljuje ih ne samo subjektivnim dodirom nego ličnim pronicanjem, uvrštava ih u doživljajnu vezu i oživljava unutrašnjim ujedinjavanjem. Potreba i važnost misaona formiranja elemenata znanja u razumskoj relaciji ostaje neokrnjena tim proširenjem spoznajne djelatnosti, samo se teorijska slika upotpunjuje, misaoni prosjek kroz doživljajnu datost uronjava se u mističku atmosferu — po prirodnoj nuždi, koja upućuje na to, da se uviđaji duha ne daju samo u svijetlu razuma, u gledanju otvorenim očima, što se probija kroz tamu neznalosti, nego i u zasjenku kontemplacije, u gledanju zatvorenim očima, ne samo u pleinaire-u logosa posredstvom sudova i zaključaka nego i u claire-obscureu mistike uz pomoć »mita«, što intonira pojmovne koncepcije, intendira razvijanje logičkih nizova i cjelovitošću zaokružuje duhovne likove.

Kako se vidi, izloženo određenje i značenje mistike nipošto ne uvodi stare tajne nauke i obnovljene mudrosti o bogu (»teozofije«) i čovjeku (antropozofije), ni vjerovanje u magičke sile ni predodžbe m i t s k o g a d o b a i zaostala praznovjerja. Pomicanje spoznajnoga procesa na »iracionalne« (u pozitivnom smislu »alogične«) dispozicije nije »prekoračenje u drugu vrst (»metabasis eis allo genos«), već je pripadajući prirodni momenat osjetno-razumskoga gledanja, iako poput luka prebačena za misaono napredovanje odnosno poput svoda nadvita za zaokruženje nadmašuje ravninu logičkoga kretanja. Što je pri tom natkačivanju prelaženja preko zorne datosti i pojmovne konstrukcije, samo je integracija prema unutra: nadosjetno i nadrazumsko je unutrašnje smisleno (»innersinnlich«), u sam osnov jedinjenja svijesti povučeno, u naponu neposredne aktivnosti — u zanosu i saučešću duševne snage, što bi se reklo »intelektualnom simpatijom« (po B e r g s o n u) a ne posredstvom logičkih operacija proizvedeno. Ta mistička nota (kod S p i n o z e u religijskom vidu označena kao »amor intellectualis Dei«) stalna je crta duha koji se po bivstvu svojem kreće u balansu između diskurzivna razlaganja i kontemplativna sažimanja, između racionalna dokučivanja i iracionalna (u navedenom smislu) natkučivanja, između logičke eksplikacije i intuitivne implikacije. Prilike života ne nukaju nas uvijek na to, da se vratimo k sebi, naprotiv one u velikoj mjeri pogled naš upućuju i vežu na osjetno-razumsku relaciju. Ima i priroda, koje se uopće uživljavaju u gledanje prema vani i iz njega gotovo ne izlaze. I glavna struja učena zanimanja kreće se n a m j e r n o u pravcu logičke analize i sinteze, u ograničenju na metodičko istraživanje i sistematsko prikazivanje. Ta je apstrakcija nesumnjivo i nužna i važna, pa ipak je u njoj samo djelomično angažirana snaga teorijske djelatnosti. Pored razumske opreme i logičke obrade posao u naučnoj radionici potrebuje »oduševljenja«, impulza i idejne dispozicije iz koncentrirane duševnosti, iz kondenzirana »ja« (Ichheit). Što J e a n P a u l govori o »zimzelenu« naših osjećaja, može se s pravom reći i o mističkom držanju: ono je zajedno s mitom kao funkcijom iracionalne ideacije prema logosu nezatrti tenor spoznajućega duha. Tok vremena smrtno obara stare oblike mistike i predodžbe mitskoga doba, ali duh mistike i mitski zanos ostaje vječiti začin (»condimentum«) teorijskoga nastojanja. Savremeni eros ne zanosi se nadrazumskim vidicima, svijetlom iz nadosjetnih krajeva, inspira-

cijom nadmoćnih duhova niti se utječe zamišljanju magičnih sila i odnosa, ali se danas kao i negda podaje saučesnom (»simpatijskom«) priključenju na iskustveno-razumsko razvijanje značenja i intimnom dodiru s njim uviđa smisao stvarnosti. U tom zanosu svijesne aktivnosti očituje se skroviti duh teorijskoga rada, u njem iskrsavaju vodeći pogledi i smjernice logičkoga zanata i njegova usavršenja u naučnoj industriji, u njem se neposrednim duhovnim držanjem (»Geisteshaltung«) kao unutrašnjim simbolom naznačuje skupni rezultat iskustvene muke i razumskoga napora, a onda se razrešuje u misao i riječ. U njem se ne samo rađa i krijepi sva idejna sila naučne svijesti, što marljivu i požrtvovnu logičkom radu daje život i duh, nego se i prirodno podržava bivstven odnos naučnoga zanimanja i svećeničkoga zvanja. U njem se logos posvećuje, prema riječima, čini mi se, Novalisovim, da je mišljenje religija, ne misleći tim reći drugo nego to, da je teorijska svijest u punom zamahu svojem upravo tako mistički zadahnuta kao i religijska.

Unutrašnje ujedinjavanje je mistično zasjenjen centar iživljavanja teorijskoga duha, ono je duša i srce našega objašnjavanja sa svijetom i životom, »camera caritatis« i tlo žive rezonancije očitovanja spoznajne djelatnosti. Logičko se obrazovanje smislenih značenja vrši u zrakama radijalno ispruženim prema vani, u pravcu osjetno-razumskoga motrenja i prikazivanja. U tom pravcu kreće se svijest u običnu životu. Glavnu notu čini predvođenje predodžbenih i misaonih likova. To dostaje za orijentaciju i na njoj osnovano djelotvorno probijanje kroz život. U naučnoj radionici se ova prirodno (u školi života građena) teorija metodički i sustavno dotjeruje. Naučno školovano mišljenje nastoji oko toga, da sveukupno činjenično stanje dato u doživljajima zajamčeno, potpuno i cjelovito uhvati u racionalne oblike i izraze. Način izvedbe odgovara tehnici mišljenja: analitičko-sintetičkom postupku u »dialektičkom« kretanju od udarene pozicije (»tvrdnje«) do slijedeće etape, po sili logičkoga slijeda, a neminovnom pripinjanju posljedaka na izjave i stvaranju stalnih, nužnih i općeno prihvatljivih veza značenja. Naučna slika stvarni je »analogon rationis«, u koliko sav bitak i bivanje rastavlja u elemente, stvari objašnjava sastavom njihovim, događanje svodi na njihovo kretanje pod uzročno-posljedičnom nuždom, u stalnom i pravilnom, zakonitom redu. Sigurno je taj način prezentacije i uspješan i izdašan. Napredak duha pokazao je, da je u razumskom stavu i kretanju moguće datu stvarnost napasti i mišlju osvojiti, moguće je nastup i tečaj pojava uvidjeti, s izvjesnošću i sigurnošću očekivati razvitak događaja, dakle videći predviđati (»voir pour prévoir«), moguće je i silama, što svijet pokreću, zavladati i »prirodnom magijom« (po Baconu) za ljudske svrhe upotrijebiti, odnosno djelovanje njihovo predusresti. Uza sve to ne valja pregledati, da se razumskim sredstvima i postupcima ne iscrpljuje niti se u razumskoj relaciji ukazuje sav smisao zazbiljnosti. Ne iscrpljuje se, jer su logički prikazi po prirodi mišljenja općene, na zajedničku mjeru svedene sheme, napravljene u svrhu, da se zazbiljnost uhvati, — poput mreža što ne pokrivaju stvarnost u svim točkama, te, ma kako fino bile niti njihove isprepletene, ne pretstavljaju punoću bitka, već su samo u zamjenu za nj pruženi priručni nacrti, što sadrže glavne instrukcije za uvidljivo obilaženje i uvjerljivo saopćenje. Razumskom se strategijom pristupa k stvarnosti u »očitovanjima« njezinim, utvrđuju se uvjeti nastanka i izračunavaju mogućnosti ponašanja njezina, ali se — da tako kažemo — ne predobija »duša« stvari. U razumskom se vidu i ne ukazuje sva svojstvenost njihova. Logičkim se postupkom one mogu rastaviti u osvijetljene i određene česti i u jedno složiti, ali se tim nikad pravo ne daje unu-

trašnja povezanost i sređenost izvorne žive cjeline. Ima u stvarnosti izgleda i smislenih odraza, koji se ne ukazuju u logičkom kretanju nego samo u povremenom, makar i trenutnom postajkivanju u središtu svijesne aktivnosti a u poletu (to znači »ekstaza«) iz razumske ravnine i mističkom zagrljaju kao stanju, što čini »bathos« iskustva i mišljenja, u stanju, gdje se kao u projekciji na visinu ili u dubinu, skupljaju točke i odnosi na empiričkoj racionalnoj bazi obilježeni i u ličnom akordu (ličnost je, po Novalisu, harmonija, a ne mješavina), — ne zar samo u subjektivnoj zainteresovanosti ili u odličenoj pažnji i prilagođenju na objekt — neposrednim sređivanjem duševne aktivnosti slivaju raščlanjena značenja i razgranjeni pogledi i proživljava ujedinjen smisao stvarnosti. Iz uznanja (»Gewahrsein«) tako na neposrednom dojmu svijesna napora pada onda sijevak na razumsku ravninu i daje logičkom kretanju poticaj, naznačuje pravac i ciljeve predmetna obrazovanja. Sve to osvještavanje u »ekstatičnoj« udaljenosti dolazi u blizinu umjetničkoga stvaranja, što se zove »poiesis« — ima neku sličnost s fantazijskim nazrijevanjem i smišljanjem, s kojim mu je zajednička crta, da se uživljava u zazbiljnost i kao trpeći s njom (u »simpatiji«) učestvuje na njezinu ostvarenju, ali teorijski značaj pridržava po tom, što se za razliku od slobodna estetskoga prividđaja pokrenuta iz osjećaja ljepote i rad uživanja u njoj, drži u odnosu spoznavanja, a u cilju, da razriješi intelektualnu napetost, koja nastaje s predočivanjem i mišljenjem, u tranzitivnom objektnom gledanju, uza sve sređivanje po zakonu njihove prirode. Ono se nužno veže na idejno pretstavljanje u osjetno-razumskoj ravnini, pa i ako se daje u »mitskom skoku na visinu« i zanosu duha, opet je upućeno, da se u misaonim nizovima kao »logificatio post festum« provede i ovjeri. Mistika je zajedno s »mitom«, u kojem se očituje, živa središnja točka »logičkoga mehanizma razumova« — ona pokreće sve traženje smisla i njegovo upotpunjavanje i usavršavanje, ona je obrazovni i simbolizirajući faktor idejna stvaranja, naznačuje puteve i nagoviješta ciljeve predmetna pretstavljanja, ispunjava logičke kosture zbiljskim zračenjem (»Wirklichkeitsstrahlung«) poput sjena u Hadu, što se primiču životu, kad se krvlju kao elementom životne muke napoje — ona približuje duši otuđene misaone objektivacije, unosi toplinu u ohlađene razumske prikaze, i oživljava logički proračunan stav prema svijetu i životu i uzdiže ga do zavoljena, filozofijskoga naziranja. U svakom čovjeku drijema i povremeno se javlja žica mističke zamišljenosti i mitske koncepcije. Ona ustupa u vrevi života, ali nikada ne iščezava posvema. U naučnom, namjerno racionaliziranom stavu se zapostavlja, ali svi su veliki mislioci, svi su pokretači ideja i navjesnici novih puteva bili ne samo oštroumni logičari nego i zamišljeni stvaraoci, koji su iz unutrašnjega uviđaja, iz pogleda u dušu stvarnosti naznačili ili pokrenuli logički naočito pretstavljanje njezino.

Predaleko bi nas vodilo, kad bismo značenje unutrašnjega ujedinjavanja po »simpatijskom« držanju htjeli napose i u pojedinostima razviti u odnosu prema svijetu i životu. Moramo se zadovoljiti tim, da samo u najkrupnijim crtama obilježimo racionalno namješten pogled na anorgansku prirodu, na organski i duševni svijet i nadopunu njegovu u mističkoj koncentraciji s mitskim koncepcijama, u kojima se nadaje.

Naučna slika fizičke stvarnosti u razumskoj stilizaciji je »subjektivno-fugalan« prikaz bitka i događanja u sferi izvanjskoga zamjećivanja, koja nastaje tako, da se predmetno obrazovanje po logičkom mehanizmu drži u apstrakciji od kvalitativnih oznaka. Sadržaj svijeta rastavlja se u kvantitativno određene elemente (»atome«), koji se skupljaju i vežu priti-

skom i udarom (mehanički) u kauzalnoj zavisnosti, po zakonu matematičke odmjerenosti i izjednačenja. Izvanjska zazbiljnost prikazuje se kao sustav mrtvih tečaja i agregata mehaničkom nuždom proizvedenih, pa i ako je zar, u drugom, recimo, religijskom vidu po nekom planu postavljena, raspoređena i na izvršenje upućena, ona je od duha napuštena, pusto zbivanje od sile silovite bez uviđavnosti, bez uma (anoično), ravnodušno prema vrednotama, — slijepa stvarnost bez cilja i bez svrhe, obezdušen i obezbožen svijet. Prirodonaučno shvaćanje međutim u svojoj matematičko-kauzalnoj opservanciji uzima u račun samo kvantitativno (mjerenjem i brojenjem) odredive momente izvanjskoga opažanja, pa je stoga isječak zazbiljnosti, koji objašnjava izvanjski izgled stvari i događaja — razvezuje »govor prirode« (po Novalisu). No priroda ima i svoju iracionalnu dubinu ispod logičke strukture skrivenu, koja se ne odaje u rasprostrtom vidnom polju razumskoga pretstavljanja, već se dohvata iz centra duševnosti u ličnom dodiru s njom, u mističkom zagrljaju, kad se, što no riječ, živi s prirodom i u »su-djelovanju« s njom prati kretanje njezino, ne zar samo mjerom čuvstva (»sućutno«, mitfühlend), već sa-znajući se (»mitwissend«) u živom jedinstvu, cjelovitosti i sređenosti njezinoj, iz koje izlazi na javu. Sve oživljavanje mrtvoga mehanizma, sve dinamičko i organičko ispunjavanje puste, razumski proračunane slike svijeta zbiva se u mističkoj povučenosti. Sve ujedinjavanje preko zbijanja razumski razuđenih česti i redova, obuhvatanje cjeline u pojedinosti i u sveukupnosti je u zanosu rođen »mythos« prema trijeznoj kompoziciji »logosa«. Bez mističkih momenata i mitske integracije nema žive slike svijeta. Naivno je posmatranje u tom pogledu bliže stvaralačkom izvoru zazbiljnosti nego mehaničko-kvantitativno određivanje prirodo-naučno, te se kao način duhovna držanja i ne može smatrati prevladano razvojem naučne misli. Teorijski se odnos, istina, usavršuje s napretkom empiričko,racionalne svijesti, s njim se i primitivne konsideracije i koncepcije mijenjaju, unutrašnje se ujedinjavanje oslobađa od fantastičnih utvara i zanešenjačkih umišljaja, ne podaje se spekulativnim konstrukcijama, koje je Schopenhauer misleći na Schellinga nazvao »hiperfizikom«, ali duh mistike i svojstvene mu mitske integracije ostaje: on je intimni pratilac, što pokreće i oživljava »logos« na putu objektivacije, sveđer ga nanovo priziva k isprvičnom jedinstvu i cjelovitosti doživljaja svijeta i životvornom, filozofijskom značenju njegovu.

Racionalno (misaono objektivirano) shvaćanje organskoga svijeta umiče u bio-logiju bez života, a analogno tomu slika duševnoga svijeta izlazi na psihologiju bez duše. Životni procesi pretstavljaju se kao rezultati fizikalno-kemijske zakonitosti. To je slika, koja objašnjava fenomen života, ali poteškoće, koje se nadaju ekspoziciji njegovoj u objektivnoj relaciji, i koje se ne savladavaju ni uvođenjem historijskoga (razvojno-teorijskoga) gledišta, nuka na pretpostavku nekoga minimuma duševnosti, tendencije smjera, strukture kao uzajmice česti i cjeline i dr., kako bi se razriješio neobjašnjivi ostatak mehaničkoga prikazivanja odnosno višak prema učinu fizikalno-kemijskih faktora. A sve je to samo obilaženje činjenice, da život ima svoj mistični osnov, koji ne djeluje po tipu logičke funkcije u analitičko-sintetičkom načinu, pa upućuje i teorijsko određivanje na to, da se život ne da potpuno uhvatiti u pojmovne formule već mu se srži može prići samo s unutrašnje strane — »simpatijskim« reproduciranjem i neposrednim uviđanjem njegova stvaralačkoga kretanja. To jednako vrijedi i za odnose pojedinih životnih oblika, koji su i kraj nadopune logičkoga razlaganja razumljivi samo toliko, koliko je uživljavanjem moguće prenijeti se u stanje i djelovanje živih

bića. Mistička neka crta provlači se i kroz vezu svega živa postojanja kao emanacije ili eksplikacije kozmičkoga principa života.

U okviru empirijsko-racionalne konstrukcije udešava se i slika duševnoga svijeta na kroj prirodnih nauka u t. zv. asocijativnoj psihologiji. Bez obzira na to, da je u toj tendenciji psihologija prilično zagrezla u fiziologiji i gotovo se izgubila u behaviorizmu i refleksologiji, osobitost predmeta unutrašnjega opažanja nukala je na to, da se prevlada logičkom sastavljanju odgovarajući »mozaik«, što nastaje gibanjem duševnih atoma — i to u jednu ruku modifikacijom psihologijske metodike u würzburškoj školi, uvođenjem eksperimenta iskazivanja (»Aussageexperiment«) pored pokusa brojenja i mjerenja, u drugu ruku u berlinskoj školi uvođenjem pojma »lika« (Gestalt) sa svojstvima, koja se dadu svesti na sumiranje elemenata i u vezi s tim primjenom kategorija cjeline, strukture, svrhovitosti i dr., koje u mehanizam duševna zbivanja unose dinamičku i organičku notu. Konačno se u t. zv. duhovno-znanstvenoj psihologiji tumačenju pojmovnim razlaganjem i slaganjem suprostavlja metoda uviđanja prema riječima Diltheyevim: priroda se shvaća, duševni se život razumijeva. No tim izlazi spoznavanje duševne zazbiljnosti iz načina logičkoga sračunavanja dijeljenjem stvarnih kompleksa i zbrajanjem njihovih česti, sastav i veza doživljaja želi se dohvatiti iznutra, uživljavanjem i neposrednim uznanjem pri tom angažirane svijesne aktivnosti, bez logičkoga određivanja i izvođenja. Pa i ako naročito Spranger naglašuje, da je to osvještavanje teorijski upravljeno, da se osniva na prethodnim opažanjima i refleksijama, te i opet ima da se provede u nastavljenim logičkim operacijama, dakle u misaonim objektivacijama, ono upućuje na to, da duševni život ima svoju iracionalnu notu, da mu podlogu ne čine intelektualne potencije (svijest nije u prvome redu znanje i na znanju razgrađeni osjećajni i voljni derivat), a upućuje ... na značenje mističnoga držanja u sastavu spoznajne funkcije, na kompliciranost teorijskoga akta i potrebu, da se empiričko-racionalni odnos nadopuni »simpatijski«, u smislu moderne mistike. U tom smislu dobivaju pravo značenje i nastojanja »dubinske psihologije« prema površinskoj i vezivanje svijesnoga toka sa nesvijesnim strujama, psihoanalitička metoda, apstrahirajući od teorijskoga obrazloženja njezina u Freuda i u njegovoj školi kao razvezivanje sapete (u starijoj mistici reklo bi se začarane) duševne aktivnosti, individualna psihologija u uvjerenju, da se osebnost bića ne da pojmovno do kraja iscrpsti. U naznačenom smislu dobiva prirodno objašnjenje »magijska moć« sugestije i hipnoze (bez spiritističkih i okultističkih primjesa), fascinirajući utjecaj ličnosti, oslobađajući, potičući i ublažujući utjecaj riječi, važnost simbola, spasonosna sila vjerovanja i dr. Svi ti i slični odnosi (raporti) prolaze kroz središte svijesne djelatnosti, po postanju su svojemu psihocentrički intranzitivni; ne logički rasprostrti, bez pretpostavke nadprirodnih sila, bez učešća nadmoćnih bića, demonskih zahvata i došaptavanja duhova razumljivi (i u pojmu genija i inspiracije sadržan je dijelak stare mistike). Mistično određivanje očituje se jednako i u obrazovanju kolektivnoga duha. I socijalna, nacionalna, historijska i kulturna svijest ima svoju mističku notu i svoje mitsko tkivo. I njihovo se zbivanje ne očituje samo u »logosu« i ne dohvaća se samo u racionalnom stavu, nego u uživljavanju, pa i živototvorna sila postaje samo u intimnom, lično zadahnutom zagrljaju.

*

* *

Na kraju ne će možda biti na odmet, ako — bez preuzetnosti — u izloženoj perspektivi nekoliko riječi kažemo o »oku« liječnika.

Pogled s liječničkoga stava pozitivno je upravljen na fenomen »zdravlje«, negativno na fenomen »bolest«. U čisto teorijskom odnosu, idući naprosto za spoznavanjem normalne životne djelatnosti i patoloških promjena njezinih on se navlaš zadržava u empirijsko-racionalnom pravcu, osniva se na opažanju uz pomoć tehničkih sredstava i na logičkom metodičko-sustavnom obrađivanju u obzir stavljenih podataka, i to prema zahtjevima stvarne analize i sinteze, a u cilju, da se utvrdi činjenično stanje, simptomi i uzroci bolesnih tvorba, njihov sastav i zakoniti tečaj. Naučna slika patologijskoga bitka i zbivanja (kao i uputstva za restituciju normalnoga stanja) drži se u misaonoj apstrakciji kao izložen, uvidljivo razložen predmet, od subjektivnih privićaja očišćen i lično neutraliziran, prema tehnici mišljenja u bezbrojnim crtama i hladnim tonovima izveden. Uza sve to nije promatranje i prikazivanje u tom području manje od drugih začinjeno momentima mističkoga zanosa — gledanja »zatvorenim očima« u intimnoj koncentraciji — i mitskoga prepletanja i vezivanja. I medicinska se nauka osvježava i zadahnjuje iz osnovnoga u središta svijesne radinosti začeta »pathosa« teorijskoga duha.

Naročito značenje dobiva učen pogled povučen u unutrašnjost kod primjene u liječničkoj praksi, dijagnozi i terapiji.

Nazočno patologijsko stanje u liječničkom postupku ne mjeri se samo aplikacijom naučene objektivne sheme i ne uzima se samo kao »interesantan slučaj« za klinički studij ili stručnjačku diskusiju. Pacijent, koji se liječniku predaje, donosi sa sobom dio života. Njegov je interes, a i zadaća liječnika, da se tako prihvati, ne samo kao predmet u racionalnom vidu, nego kao doživljaj, s ličnim učešćem — da primjenljivu naučnu sliku u vidnom polju razuma ispoljenu u se povuče, iznutra oživi, u njezinoj unutrašnjoj povezanosti i cjelini zahvati. Ima doduše, kao i u drugim pojavnim područjima slučajeva, koji se u izvanjskom, razumskom izgledu iscrpljuju, pa se prema tome i držanje prema njima dostatno određuje objektivnim postupcima i sredstvima, iako ni tu nije veza sa životnom stvarnosti potpuno prekinuta, samo se može u znatnoj mjeri potisnuti. No u glavnome je predmet liječničke pažnje živ čovjek sa svim prilikama svojim, a ne bolest u svojoj racionalnoj izolaciji i apstrakciji. I ne hoteći nipošto zanemariti objektivnu osebitost njezinu ni djelovanje u izvjesnom lokaliziranom području organizma liječnikov se uviđaj nužno uz uvažavanje empiričko-racionalnih značenja izvodi iz cjelokupne životne veze, u intimnom sažimanju i ličnom učešću, u mističkom prikučenju i zagledanju u dušu poremećene zazbiljnosti.

I terapeutički onda taj odnos dolazi do izražaja. Saobraćaj liječnika s pacijentom i djelotvorni utjecaj na nj ne vrši se samo u racionalnom odnosu, saopćenjem objektivnih valuta, svrhovitih sredstava i upustva, nego i u ličnom kontaktu, u »simpatijskom« priključenju i zahvatanju, koje je vrlo važna komponenta aktiviranja životnoga procesa i njegova upravljanja na normalni put. U njem se krije magička sila liječnikova djelovanja; iz njega struji toplina i pouzdanje i prenosi se na razboljena čovjeka, — u riječi, gesti, načinu zahvatanja, iz njega se saopćuje životna volja, iz njega se razvezuju sputane životne snage i uspravlja dinamika života, kad klone ili se poremeti. U tom je udio mistike, što okružuje liječnikovu umjeću — u tom je tajna njegova djelovanja. Osnovni »pathos« liječničke funkcije nije »ratio« nego »simpatijski« zagrljaj — ljubav, kako je Paracelzo rekao: ona je osnov humanoga bivstva liječnikova poziva, imanentni faktor etičkoga i socijalnoga značaja njegova.

Kao svuda i za liječnikovo zvanje može se reći: samo u ljubavi je napredak i spas čovječanstva.

»ALMA MATER CROATICA« Glasnik Društva za Strossmayerovo sveučilište u Zagrebu izlazi jedamput mjesečno. Vlasnik i izdavač Društvo za Strossmayerovo sveučilište u Zagrebu. Redakcioni odbor: Dr. Ivan Andres, msgr. Janko Barle, Dr. Vladimir Bazala, prof. Dr. David Karlović, Mate Malinar, prof. ing. Đuro Stipetić. — Glavni i odgovorni urednik: Dr. Vladimir Bazala, Zagreb, Vlaška ul. 95, telefon 56-12. — Uredništvo: Rektorat sveučilišta, Zagreb, Trg Kralja Aleksandra 14, telef. 33-46 i 89-82. — Uprava: Zagreb, Mošinskoga 9. — Ček. pošt. šted. br. 31093. — Godišnja pretplata Din 100.—, za redovne članove Društva, za re[illegible]ite slušače sveučilišta i za đake ostalih visokih i srednjih škola Din 50.—. Pojedini broj stoji Din [illegible] Rukopisi i dopisi za uredništvo šalju se na adresu gl. urednika Dr. V. Bazale, Zagreb Vlaška [illegible] Dopisi za upravu i reklamacije šalju se na adresu: »ALMA MATER CROATICA«, uprav[illegible]b, Mošinskoga 9. — Rukopisi za štampu moraju biti pisani pisaćim strojem, na jednoj [illegible] latinicom i ispravnim hrvatskim pravopisom. — Rukopisi se ne vraćaju. — Štamp[illegible] u Štampariji GRAFIKA, Gundulićeva ulica 24. (za štampariju odgovara Slavko Kovačić, Domjanićeva 9)